

İZMİR'DE PAMUK ZİRAATI

Samet YILDIZ*

Makale Geliř Tarihi: 11 Aralık 2023

Makale Kabul Tarihi: 16 Aralık 2023

Öz

Sanayi Devrimi, iktisadî büyüme ve sanayiye dönük hammadde ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Fabrikalarda işlenmek üzere üretilmesi veya dışarıdan ithal edilmesi gereken hammadde, ülkelerin ve dolayısıyla da çiftçilerin harekete geçmesine zemin hazırlamıştır. Öyle ki; yapılacak hasattan daha fazla kâr elde edebilmeyi amaçlayan şahıslar (tüccar grubu), sanayie ilişkin ürünlerin yetiştirilmesine önyak olacaktılar. Bu duruma bağlı olarak; mevzuubahis ürünlerin yetiştirilme sahasında artış meydana geldi. Nitekim dokumacılık sektörü için gerekli olan pamuk, rağbet gören ve üretim alanı genişleyen bir hammadde olarak ziraî üretimde yerini aldı.

Osmanlı Türkçesi'nden yayına hazırlanmış olan bu çalışmada, İzmir havzasındaki pamuk ziraatı üzerinde durulmuştur. Pamuk ziraatıyla hemhâl olan şahıslar, pamuk ziraatı yapılan arazi ve özellikleri, pamuk bitkisine ilişkin bilgiler, pamuk yağı ve pamuk türevlerini işleyen fabrikalar gibi önemli hususlara temas edilmiştir. Bünyesinde pek çok tabloyu ve iktisadî veriyi barındıran çalışma, günümüz harflerine aktarılırken herhangi bir müdahaleye maruz kalmamıştır. Ekleme ve açıklama yapılması gereken yerlerde ise, köşeli parantez “[]” kullanılması uygun görülmüştür. Eserin daha iyi anlaşılabilmesi adına; “Giriş” mahiyetinde hazırladığımız bölümde, pamuk ziraatının geçmişine kısaca temas edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aydın Vilâyeti, İzmir, Pamuk, Osmanlı İmparatorluğu'nda Tarım, Tarımsal Üretim.

Cotton Agriculture in Izmir

Abstract

Industrial Revolution has proved that raw materials are needed in order to grow economically and industrially. However, raw materials must either produced or imported, to process them in factories. Thus countries, more specifically farmers, has moved onto produce raw materials for this purpose; for make people profit from the harvest and thus make industrial products from these. Due of this fact, production of those materials has increased rapidly. In fact, one of those raw materials, cotton, has since became a precious, sought after and widely produced agricultural material, as well as primary material for textile industry.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Bornova/İZMİR, E-Posta: sametyildiz.iletisim@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4098-2718.

This work, which is transcribed from original Ottoman script, focuses on cotton farming around Izmir basin. It contains cotton farmers, cotton agricultures and their facts, information about cotton itself and other important facts such as factories that processes cotton oil and other cotton-related products. This work, which also contains many economic tables and data, is transcribed as is, with square brackets “[]” used for descriptions and other additions. However, we also added an introductory section in order to make this work clear, of which it focuses on brief history of cotton agriculture.

Key Words: Aydın Province, İzmir, Cotton, Agriculture in Ottoman Empire, Agricultural Production

GİRİŞ

Giyinme; insanlığın, tarih boyunca gereksinim duyduğu temel bir ihtiyaçtır. Her türlü tehditte korunabilme ve benliğini muhafaza edebilme açısından önemli olan giyinme ihtiyacı, tarihî süreç içerisinde farklı şekillerde karşılanmıştır. Öyle ki, avcılık ve toplayıcılık süreciyle başlayan serüven; insanın, doğada mevcut bulunan geniş yapraklı bitkileri ve hayvan derilerini kuşanmasına şâhitlik etmektedir. Bir müddet doğanın



Görsel-1: Pamuk

Kaynak: Baines, 1835: 13

nimetlerinden “işlemeksizin” faydalanan insan; bulunduğu bölgeyi, yenilip-yenilemeyen unsurları, bölgedeki canlıları tanımaya başlamıştır. Aynı süreç içerisinde gelişen ilkel âlet yapımı ve kullanımı ile de hayatına dair ürünleri kendisi üretmeye başlamıştır. Öyle ki, pamuk gibi önemli bir hammaddeyi bünyesinde barındıran giyim sektörü, üretimine başlanan unsurlardan bir tanesiydi.

Dokumacılık sektöründe önemli bir yere sâhip olan pamuk, tarih boyunca ziraatı yapılmış bir hammaddedir. Ebegümeçigiller familyasına mensup olup; beyaz,

sarı ve pembemsi renklere çiçekleri bünyesinde barındıran dilimli yapraklara sâhiptir. Zikredilen hususlardan ötürü oldukça hoş görünen pamuk, ciddî oranda lif de içermektedir. Lif oranının yüksekliği dolayısıyla

sanayie dayalı önemli bir hammadde vasfına erişen pamuğun çekirdeklerinden yağ ve posasından da hayvan küspesi imal edilmektedir. Böylesine geniş bir üretim yelpazesine sâhip olan pamuğun -ilk defa nerede üretildiği kesin olarak saptanamamakla beraber- anavatanının Hindistan dolayları olduğuna kanaat getirilmektedir.¹ Ancak, yetişme şartlarının uygun olması² dolayısıyla; pamuk, Hindistan coğrafyasından farklı bölgelerde de yetiştirilmeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak; penbe, panbûk, bamuk, katân, kutn, kepez, karpasa, karpasos, algodon, cotton gibi şekillerde adlandırılmış³ ve pamuk çekirdeği için de “çiğit” sözcüğü kullanılmıştır.⁴

Anadolu, tabiatı itibarıyla oldukça verimli ve ziraata elverişli bir bölgedir. Bu özelliğinin bir neticesi olarak; pamuk gibi dayanıklı, ılıman şartlarda ziraatı yapılan, yağmuru ve nemli ortamı benimseyen bir bitki için de mamur bir coğrafyadır. Böylesine verimli bir coğrafya ile dokumacılık sektörünün en önemli yapıtaşlarından olan pamuğun tanışması ise; Makedon Kralı Büyük İskender’in Hindistan Seferi’ne, yâni, M.Ö. 300’lü yıllara tesadüf etmektedir.⁵ Zira Büyük İskender’in ordusunda bulunan askerler, Hindistan’da karşılaştıkları pamuktan etkilenmişler ve kendi memleketlerinde de pamuk yetiştirme gayesiyle, bitkinin tohumlarından almışlardır.⁶ Bunun neticesinde ise, Akdeniz dolaylarında - özellikle kıyı kuşağında- yetiştirilmeye başlanmış olan pamuğun, Anadolu’nun farklı bölgelerindeki ilk ürünleri gözlemlenmiştir.⁷ Öyle ki; Çukurova ve Küçük Menderes havzaları, pamuk ziraatının Anadolu’da en verimli olarak yapıldığı yerlerin başında gelmektedir.

Anadolu’daki pamuk ziraatı, tarihî süreç içerisinde gelişim göstermiştir. Birtakım tarihî meselelerden (savaş, kıtlık, buhran vb.) ötürü inişli-çıkışlı bir serüven izleyen pamuk ziraatı, Selçuklular ve beylikler döneminde, ticarî amaçlar da göz önünde tutularak yapılmıştır. Pamuk

¹ Baines, 1835: 16; Bozkurt, 2007: 154.

² Pamuk (Sektör Profil Araştırması), 2003: 1.

³ Ahmed Vefik Paşa, I, 1306: 274; Bozkurt, 2007: 154-155; Divanü Lûgat-İt-Türk Tercümesi, 1985: 303.

⁴ Ahmed Vefik Paşa, I, 1306: 370; Divanü Lûgat-İt-Türk Tercümesi, 1985: 356.

⁵ Baines, 1835: 18-19; Donnell, 1872: 2.

⁶ Donnell, “ticarî mahiyete sâhip olan pamuklu ürünlerin Avrupa’ya ilk kez girmiş olması muhtemeldir” ifadesiyle, seferin neticesine ilişkin bir değerlendirmede bulunmaktadır. Bkz. Donnell, 1872: 2.

⁷ Özgün, 2011: 234; Pamuk (Sektör Profil Araştırması), 2003: 3.

ziraatına verilen önem ve Batı Anadolu'da yapılan pamuk ziraatı, dönem seyyahlarından olan İbn Battûta Tancî tarafından şöyle ifade edilmektedir:

*"... Burada dünyada eşi benzeri olmayan altın işlemeli pamuk elbiseler dokunur. Yöre pamuğunun kaliteli oluşu ve iyi eğirilmesi uzun süre dayanmasını sağlıyor. Bu kumaşlar buranın adıyla [Ladikî, Dûngûzlî şeklinde] tanınmıştır. Şehirde Hıristiyan nüfusun çokluğu nedeniyle bu işi yapanların ekseriyeti Rum kadınlarından oluşuyor. ..."*⁸

Ünlü seyyah İbn Battûta'nın Lâdik (Denizli) yöresine ilişkin aktardığı bilgiler, Batı Anadolu ve özellikle Küçük Menderes dolayları için de kabul edilebilir. Zira mezkûr bölgeler, *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi* tarafından aktarılan şartları karşılamaktadır ki; mevzu bahis şartlardan bazıları, şunlardır:

*"... Fakat pamuktan en ziyade hâsılât alınan topraklar kumlu [,] milli ve killi olan [,] derin ve serin bulunan topraklardır ki [;] bu gibi arazi [,] memleketimizin her tarafından akan büyük nehirler civarında çoktur. Pamuk mahsulünün mutlaka sulanması da şart değildir. ..."*⁹

Batı Anadolu'daki pamuk üretimi, Osmanlı İmparatorluğu'nda önemini muhafaza etmiştir. Osmanlı iktisadî yapısının klasik bünyesi içerisinde yer edinen pamuk, dokumacılık sektörünün en değerli yapıtaşlarından birisi olmuştur. Devletin kuruluşundan XVI. asrın sonlarına değin üretimine ve yurtdışı ihracına ciddî müdahalede bulunulmayan pamuk, zikredilen süreçten itibaren memnu meta (ihracı yasak mallar) kapsamında değerlendirilmeye başlamıştır.¹⁰ Yâni, kendi kendine yetebilme ve önce kendi iç pazarlarını mamur kılma düsturuyula hareket eden Osmanlı İmparatorluğu; "stratejik ehemmiyeti haiz olduğu" gerekçesiyle, ihracını yasakladığı maddeler arasına pamuğu da eklemiştir. Ne var ki, bu yasağın hükümleri ciddî anlamda uygulanamamış ve çeşitli kervanlar vâsıtasıyla Anadolu'nun kıyılarına ulaştırılan pamuk, gemilerle Avrupa'ya taşınmıştır.¹¹

Amerika Kıtası'nın keşfedilmesi, pamuk ziraatı üzerinde oldukça önemli bir unsurdur. Çünkü kıtanın keşfiyle, pamuk bitkisinin burada da

⁸ İbn Battûta Tancî, I, 2004: 408.

⁹ Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, 4 Mart 1326: 359.

¹⁰ Memnu meta ve pamuğun bu kapsamda değerlendirilmesine ilişkin malûmat için bkz. Arıkan, 1991: 280-306.

¹¹ Arıkan, 1991: 290; Özgün, 2011: 234.

bulduğuna ve buradaki pamuğun farklı bir tür olduğuna ilişkin gözlemler yapılmıştır. Bu yüzden, Hindistan ve diğer coğrafyalarda üretimi yapılan ve genellikle doğada kendiliğinden yetişen pamuk “eski dünya pamuğu/yabani pamuk” olarak adlandırılırken; Amerika’da üretilen pamuk ise “yeni dünya pamuğu” ismiyle anılmaya başlanmıştır.¹² Zikredilen türlerin özellikleri göz önüne alındığında; Amerikan pamuğu ile diğer pamuklar arasında ciddi şekilde fark olduğu görünecektir. Öyle ki; Amerikan pamuğu -diğerlerine nazaran- açık kozalı, orta boylu, ince lifli, dokumaya ve işlenmeye müsait bir türdür.¹³ Amerikan pamuğunun verimi ve sınaî üretimdeki yatkınlığı üzerinde duran *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, “Amerika ve Mısır kıt’ası [,] servet ve ma’muriyetinin mühim ve büyük bir kısmını pamuk ziraatına borçludur” ifadesini sarf edecektir.¹⁴

Sanayi Devrimi, insan gücünün yerine makinelerin muteber olduğu bir devrin perdelerini aralamıştır. Buharlı makine yapılarının kullanılmaya başladığı ve gelişmiş ülkelerde -İngiltere başta olmak üzere- pek çok sanayi şehirlerinin kurulduğu süreç, pamuğun yıldızının parlamasına vesile oldu. Çünkü dokuma tezgâhlarının günlerce uğraştığı halı, kilim vs. ürünler, oldukça kısa bir süre içerisinde, seri olarak üretilebiliyordu. Buna tezat olarak ise; geleneksel el tezgâhlarının günlerce ve haftalarca yaptıkları el emeği ürünler, oldukça az miktarda üretilebiliyordu. Giderek gelişen makine kullanımı, dokuma sanayiinin büyük devi olan İngiltere’yi harekete geçirecekti. Zira bünyesinde barınan dokuma fabrikalarının ihtiyacını karşılamak zorundaydı ve bunun için de bir şeyler yapması gerekiyordu. İngilizlerin atacağı en büyük adımlardan bir tanesi, daha evvelden beri ithalât yapmakta olduğu coğrafyalardan olabildiğince fazla pamuk almaktı. Fakat bunun önünde kendi hükûmetlerince desteklenen bir engel vardı ki; o da, kendi devletleri tarafından asırlardır faaliyette tutulan şirketler ve şirketlerin tekel politikasıydı. Tüccarı ve üreticiyi birtakım baskılara maruz bırakan şirketler, farklı coğrafyalarda farklı amaçlar gütmektedir. Öyle ki, mevzu bahis şirketler arasında doğrudan Osmanlı İmparatorluğu’nu ilgilendiren ve oldukça erken dönemlerden itibaren faaliyetini icra eden mühim bir şirket vardır: Levant Company...

Levant Company; İzmir özelinde Akdeniz’deki tekelci faaliyetlerde bulunan ve üretici-tüccar kesimi için birtakım zorluklara neden olan bir

¹² Mert, 2011: 5-7; Pamuk (Sektör Profil Araştırması), 2003: 1; Tümer, 2010: 4.

¹³ Aydemir, 1982: 4.

¹⁴ Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, 4 Mart 1326: 357.

yapıdır.¹⁵ Kurulduğu 1581 yılından itibaren “Levant” olarak adlandırılan Doğu Akdeniz’in ve özellikle İzmir dolaylarının her türlü meselesini yakinen takip eden şirket, Sanayi Devrimi ve akabinde yaşanan gelişme ihtiyacından ötürü İngiliz tüccar grubunun sıkı muhalefetiyle karşılaşmıştır. Liberal ekonomi içerisinde serbest ticaret yapmaya dönük artan talepler neticesinde; Levant Company, 1824 yılında kendi kendisini feshetti. Ses getiren bu kararın ardından istedikleri gibi hareket etmeye başlayan İngiliz tüccarlar, Levant’ın önemli şehirlerinde örgütlendiler.¹⁶ Pamuk ve diğer ürünleri dolayısıyla İzmir, belirtilen tüccarların faaliyet sahalarından en önemlilerinden birisiydi.

İngilizler, dokuma sanayiinde kullanacak oldukları pamuğu sâdece Akdeniz’den karşılamıyorlardı. Özellikle “yeni dünya” olan Amerika ve “yeni pamukları” dokumacılıkta tercih edilmekteydi. Fakat Amerika’nın 1860’lı yıllarda yaşadığı iç savaş süreci, İngilizlerin pamuk sanayiinde büyük bir krize ve hammadde ihtiyacına kapı aralayacaktı. Bu durumdan ötürü pamuk ithalâtında artan sıkıntılar, İngiliz tüccarlarının Batı Anadolu gibi verimli coğrafyalara ağırlık vermelerine neden oldu ki; İzmir, bunların başında gelmekteydi.¹⁷ İzmir, -pamuk da dâhil olmak üzere- sanayie dayalı pek çok hammaddenin ziraatına elverişli idi. Hem de önemli bir limana sâhip bulunuyordu. Bu durum karşısında harekete geçen İngiliz tüccarlar, bölgedeki pamuk ziraatının artması noktasında teşvikler verdiler ve bölge ahalisini Amerikan pamuğuna yöneltmeye çalıştılar.¹⁸ Teşvikler sonucunda pamuğa dönük rağbetin artmasıyla birlikte, Batı Anadolu’nun Ödemiş, Bayındır, Menemen, Bergama, Tire, Kırkağaç, Sarayköy, Akhisar, Salihli, Kasaba, Balıkesir, Akça mahallerinde önemli miktarda üretim yapılmıştır.¹⁹ Buna mukabil; yerli ahali, kendileri için oldukça külfetli olacak olan Amerikan pamuğu üretimine de sıcak bakmadı.²⁰ Ülkelerindeki fabrikaların

¹⁵ Levant Company, faaliyetleri ve kısıtlayıcı özellikleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Alfred C. Wood, *A History of the Levant Company*, Frank Cass & Company, London, 1964; M. Epstein, *The Early History of the Levant Company* George Routledge & Sons Ltd., Londra, 1908.

¹⁶ Pullukçuoğlu Yapucu, 2018: 52.

¹⁷ İzmir-Aydın Demiryolu, kurulan yazıhaneler ve civarda art arda yapılan yatırımlar bu durumu müspet bir şekilde ortaya koymaktadır. Öyle ki, tezini zikredilen hususlarla temellendiren Orhan Kurmuş; İzmir-Aydın Demiryolu’nu, hedeflerine ulaşmakta kararlı olan İngiliz emperyalizminin en önemli yatırımlarından birisi olarak görmektedir. Bkz. Kurmuş, 2007: 82.

¹⁸ Pullukçuoğlu Yapucu, 2018: 62.

¹⁹ Ali Suâvî, 1869: 725; İzmir’de Pamuk Ziraatı, 1341: 3; Özgün, 2011;234.

²⁰ İzmir’de Pamuk Ziraatı, 1341: 7.

pamuk ihtiyacını karşılamak mecburiyetinde olan İngiliz tüccarlar, yerli pamuk ile Amerikan pamuğu arasında bir seçim yapabilme lüksüne sâhip değildiler. Tüm bu durumlar değerlendirildiğinde; Batı Anadolu'da ziraatı artan pamuk, ülkenin ticarî hacmini artırmak noktasında önemli bir meta hâline bürünmüştü.²¹

Pamuk ve ziraatına ilişkin önem, pek çok Osmanlı aydını tarafından zikredilmiş ve bu bağlamda eserler kaleme alınmıştır. Bahsedilen yazılar; genellikle, pamuk üzerine genel-geçer bilgiler paylaşan ve yer yer detaylı malûmat içeren köşe yazıdır. Buna mukabil, pamuk hususunda uzun soluklu olarak kaleme alınmış risâleler -nadir de olsa- mevcuttur. Genellikle resmî kurumlar tarafından hazırlanmış olan risâleler, pamuk ziraatına dair ilmî ve iktisadî veriler paylaşmışlar ve pamuk ziraatına yönelik müşkülâta çare aramışlardır. İlmî bir yönü olması hasebiyle; eserler, herkes tarafından anlaşılır mahiyettedir. İzmir Ticaret Müdüriyeti tarafından hazırlanmış olan *İzmir'de Pamuk Ziraatı*, zikredilen özellikleri bünyesinde barındıran ciddî eserlerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İzmir'de Pamuk Ziraatı, İzmir ve artalanındaki pamuk üretimi üzerine yazılmış bir eserdir. Yazılış tarihi itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti dönemine ait olan eser, İzmir ve artalanındaki pamuk ziraatını derinlemesine irdelemiştir. Öyle ki; pamuk üretimine dair malûmatı alt başlıklar hâlinde aktaran eser, "İzmir çevresinde pamuk nereden çıkar?", "pamuk üretimi yapılan mahallerin ziraî verimi nasıldır?", "pamuk ziraatında kullanılan tarım âletleri nelerdir?", "İzmir dolaylarında üretilen pamuk türleri ve türlerden elde edilen verim ne orandadır?", "çiftçiyi müşkül durumda bırakan durumlar nelerdir?", "İzmir dolaylarında pamuk üretimi yapan çiftlikler ve bu çiftliklere dair hangi bilgilere ulaşılabilir?", "İzmir'de pamuk ipliği üreten müesseseler ve iktisadî hacimleri hakkında neler bilinmektedir?", "pamuk cinslerine göre pamukyağı üretme oranı nedir?" gibi mühim sorulara yanıt vermektedir.

Eser, İzmir merkezli havzada icra edilen pamuk ziraatına ilişkin malûmat vermekle başlamaktadır. İlk önce, havza içerisinde bulunan hangi mahalde hangi kaliteye sâhip pamuk üretildiğine temas edilir. Bu bağlamda; Sarayköy, Nazilli, Çöplüce, Akça, Kırkağaç mahallerinde yetiştirilen pamuğun, oldukça verimli ve kaliteli olduğu beyan edilirken;

²¹ İngiliz tüccarlarının İzmir'den yaptığı pamuk ithalâtı hususundaki veriler için bkz. Kurmuş, 2007: 96.

Tire ve Bayındır'da yetiştirilen pamuğun da o nispette adı bulunduğu ifade edilir.²² Hemen akabinde; İzmir havalisindeki çiftçilerin, toprakları ziraî üretim için taksim ettikleri ve taksim edilen toprağın en küçük kısmında pamuk ziraatı yaptıkları aktarılır.²³ Pamuk ziraatı yapılacak olan mahallin uygun hâle getirilmesi için kullanılan tarım âletlerine temas edilir ki; bunlar arasında da, demirden veya ahşaptan üretilen pulluğun ve sabanın başı çektiği vurgulanır.

Üretilmesi tasavvur edilen ürünü her anlamıyla tanımak, hayatî hususların başında gelmektedir. Tarım, sanayi, mutfak başta olmak üzere; üretim yapılacak olan her alanda geçerli olan bu husus, olası müşküllerin ortadan kaldırılmasına ve zararın en aşağı seviyeye indirgenmesine vesile olmaktadır. Pamuk ziraatına ilişkin bilgiler içeren *İzmir'de Pamuk Ziraatı* da bu hususu göz önünde bulundurmuş ve pamuk bitkisi hakkında birtakım bilgiler paylaşmıştır. Bu bağlamda; pamuk türlerini karşılaştırmış olan eser, “yeni dünya pamuğu” olarak da bilinen Amerikan pamuğunun daha verimli olduğunu vurgulamaktadır.²⁴ İlâveten, eser, Amerikan pamuğunun İzmir ahalisi tarafından benimsenmediğini ve ahalinin, yerli pamuk ziraatında sebatkâr olduğunu aktarmaktadır. Daha verimli ve kâr oranı yüksek olan Amerikan pamuğunun, ahali tarafından tercih edilmemesinin sebebi olarak ise; amele sayısındaki azlık, ziraatına ilişkin masrafların fazlalığı ve hasadının oldukça kısa bir süreçte yapılabilmesi - aksi takdirde ürünün ziyan olacağı- gösterilmektedir.²⁵

Tarıma elverişli arazi miktarı ve bölgenin ziraatını kalkandıran çiftçiler, pamuk ve ziraatına ilişkin önemli bilgiler arasında bulunmaktadır. İzmir'deki pamuk ziraatına ilişkin önemli meseleleri aktarma gayesiyle kaleme alınmış olan *İzmir'de Pamuk Ziraatı*, zikredilen hususlara da -tabîî olarak- temas etmiştir. Mevzuubahis bölge dâhilinde pamuk ziraatı yapılan arazileri “elverişlilik” oranına göre değerlendiren eserde; Manisa, Aydın, Denizli ve İzmir şeklinde bir sıralama yapılır.²⁶ Hemen akabinde; bölge içerisinde pamuk üreten şahsiyetlere ve onlara ait toprakların bulunduğu

²² İzmir'de Pamuk Ziraatı, 1341: 3.

²³ İzmir'de Pamuk Ziraatı, 1341: 3-4.

²⁴ İzmir'de Pamuk Ziraatı, 1341: 6.

²⁵ İzmir'de Pamuk Ziraatı, 1341: 7.

²⁶ İzmir'de Pamuk Ziraatı, 1341: 9.

kaza veya karyeye, ziraat yapılan toprak miktarına ve bu toprakların ziraî açıdan seviyesine ilişkin mühim bir tablo paylaşmıştır.²⁷

Eser, pamuk ziraatının çıktılarına değinmektedir. Hasadın akabinde husûle gelen balya ve sanayide işlenen pamuk ve pamuk çekirdeğinden elde edilen pamukyağı, bu bağlamda değerlendirilmiştir. Öncelikle, balyaların pres makinesi vâsıtasıyla oluşturulmasının önemi ifade edilmiş ve düzenli balyaların nakil esnasındaki faydalarından bahsedilmiştir. Hemen akabinde ise, asıl sınaî ürün olan pamuk ipliğini üreten müesseseler hakkında bilgiler verilmiştir. Eserin kaleme alındığı dönem içerisinde; İzmir, Sanayi-i Türk Anonim Şirketi ile Pamuk İmalâtı Anonim Şirketi'ne ait olan iki fabrikaya sâhiptir. Zikredilen fabrikaların son sistem olduğuna temas eden eser²⁸, fabrikaların el attığı imalâtı da irdelemektedir. Meselâ, bez ve kumaş üretebilen kısımları da bünyesinde barındıran Sanayi-i Türk Anonim Şirketi'ne ait fabrikanın sâdece iplik ürettiği belirtilirken; Pamuk İmalâtı Anonim Şirketi'ne ait olan fabrikanın ise, bez üretimi yaptığı aktarılır.²⁹ Ardından, iki fabrikanın da yapmış olduğu üretimin türü, yıllık üretim miktarı, ihracat yaptığı yerler, sermayedarları, bünyesinde çalışan amele sayısı, senelik harcanan pamuk miktarı gibi istatistikî verilerden oluşan bir tablo paylaşmıştır.³⁰ Pamuk sanayinin en önemli çıktılarından birisi olan pamuk yağı, eserde bahsedilen bir diğer husustur. Eser, İzmir'in pamuk yağı üreten iki fabrikaya sâhip olduğunu ve fabrikalardan birinin çalıştığını ve diğerinin de âtil bir vaziyette durduğunu ifade etmektedir. Zikredilen fabrikalarda kullanılan pamuk çekirdeklerinden elde edilen yağ oranları da verilmiştir. Öyle ki; Mısır cinsi çekirdekten %16 ilâ 18; Amerikan cinsi çekirdekten %20, yerli cins çekirdekten %14 ilâ 15 nispetinde yağ çıkartılmaktadır.³¹ Pamukyağı ile alâkalı birtakım malûmat daha verildikten sonra pamuk üzerine çeşitli faaliyetlerde bulunan fabrikalara ilişkin bir tablo paylaşmış ve mezkûr işletmelerin yaptıkları üretimler hakkında ilâve bilgiler verilmiştir.³²

İzmir'de Pamuk Ziraatı, içerik olarak yukarıda ifade ettiğimiz mahiyettedir. Resmî bir kurum tarafından ilmî bir konuda kaleme alınmış olan eser, dil ve üslûp bakımından oldukça ciddîdir. Metin içerisinde söz

²⁷ İzmir'de Pamuk Ziraatı, 1341: 10-11.

²⁸ İzmir'de Pamuk Ziraatı, 1341: 12.

²⁹ İzmir'de Pamuk Ziraatı, 1341: 12.

³⁰ İzmir'de Pamuk Ziraatı, 1341: 13.

³¹ İzmir'de Pamuk Ziraatı, 1341: 14.

³² İzmir'de Pamuk Ziraatı, 1341: 16-17.

sanatları ve sair kapalı anlamlar bulunmadığından ötürü; metin, kolaylıkla okunup idrak edilebilir. İlâveten, eser bünyesine eklenen tablolar (6 adet) ve sayısal veriler, metnin ciddiyetini artırmaktadırlar. Mevzuubahis tablolar; muhtelif senelerde İzmir’de pamuk üretimi, İzmir ve artalanında pamuk ziraatına uygun arazi miktarı, pamuk üreticileri ve ürettikleri arazilere ilişkin bilgiler, İzmir’deki pamuk ipliği fabrikaları hakkında birtakım malûmat ile pamuğu çekirdeğinden ayıran fabrikalar ve özellikleri hakkında bilgiler içermektedirler.

Eserin son kısmında, pamuk ziraat ve ticaretinin gelişmesi için birtakım tavsiyelere yer verilmiştir. Mevzuubahis tavsiyeler; pamuk ziraatı için hazırlanan bölgenin mamur hâle getirilmesi, bölgede çalışacak amelenin artırılması, pamukla ilgili üretim-tüketim-dağıtım

ESERE AİT BİLGİLER

| | |
|---------------------|-------------------------------|
| Eserin Adı | İzmir’de Pamuk Ziraatı |
| Hazırlayan | İzmir Ticaret Müdüriyeti |
| Matbaası | Adana Türk Sözü Matbaası |
| Basım Yeri | Adana |
| Basım Yılı | 1341 (1925) |
| Sayfa Sayısı | 18 (Kapak + 1 Boş sayfa + 16) |

sacayağını oluşturan birimlerin desteklenmesi, müesseselere ilişkin vergilerin hafifletilmesi, Amerikan pamuğu üreten çiftçiye destek verilmesi, Küçük Menderes Bölgesi’nin temizlenmesi ve böylece pamuk ziraatına ilişkin arazi elde edilmesi, Hayas Çiftliği Bataklığı’nın kurutulması ve ortaya çıkan arazinin de pamuk ziraatı için kullanılması gibi konulardan oluşmaktadırlar.

Sonuç olarak; İzmir Ticaret Müdüriyeti tarafından hazırlanmış olan *İzmir’de Pamuk Ziraatı*, İzmir dolaylarındaki pamuk ziraatı ve hususiyetlerinin irdelenmesi noktasında önem arz etmektedir. Bu gerekçeyle; sanayi bitkisi olan pamuk ve Osmanlı İmparatorluğu’ndaki etkileri üzerinde kısaca durduktan sonra incelemeye aldığımız eser, “tam metin” olarak çalışmamızın son kısmına eklenmiştir. Orijinal metin içerisindeki pek çok yerde anlatım bozukluğu, imlâ hatası ve noktalama kusuru bulunmaktadır. Bu sorunu kısmen giderebilmek adına, metin içerisine birtakım eklemeler yapmayı uygun gördük. Eserin diline dokunmayı arzu etmediğimizden ötürü; eser dâhilinde yaptığımız ekleme, açıklama ve düzenlemeleri, köşeli parantez “[]” içerisinde belirttik.

KAYNAKÇA

- Ahmed Vefik Paşa, I, 1306 Ahmed Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmanî*, C.I, Mahmud Bey Matbaası, Dersaadet, 1306 (1890).
- Ali Suâvî, 1869 Ali Suâvî “Memâlik-i Osmâniye’de Pamuk Hâsılâtı”, *Ulûm*, S.12, 1869, ss.724-726.
- Özgün, 2011 Cihan Özgün, *İzmir ve Artalanında Tarımsal Üretim ve Ticareti (1844-1914)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Doktora Tezi) İzmir, 2011.
- Divanü Lûgat-İt-Türk Tercümesi, 1985 *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*, C.I, Çev.: Besim Atalay, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1985.
- Baines, 1835 Edward Baines, *History of the Cotton Manufacture in Great Britain*, H. Fisher, R. Fisher, and P. Jackson, London, 1835.
- Donnell, 1872 Ezekiel J. Donnell, *Chronological and Statistical History of Cotton*, James Sutton & Company, New York, 1872.
- Tümer, 2010 Hüseyin Tuncay Tümer, *Çırçırılama Yöntemlerinin Pamuk Kalitesi Üzerine Etkileri*, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana, 2010.
- İbn Battûta Tancî, I, 2004 İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, C.I, Çev.: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- İzmir'de Pamuk Ziraatı, 1341 *İzmir'de Pamuk Ziraatı*, Adana Türk Sözü Matbaası, Adana, 1341 (1925).
- Bozkurt, 2007 Nebi Bozkurt, “Pamuk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.34, İstanbul, 2007, ss.154-156.
- Aydemir, 1982 Mehmet Aydemir, *Pamuk; Islahı, Yetiştirme Tekniği ve Lif Özellikleri*, Hür Efe Matbaası, İzmir, 1982.
- Mert, 2011 Mehmet Mert, *Pamuk Tarımının Temelleri*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 2011.
- Pullukçuoğlu Yapucu, 2018 Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, “Batı Anadolu’da Pamuk Üretimi Sermaye ve Aktörler”, *İzmir Araştırmaları Dergisi*, S.9, 2018, ss.51-69.
- Kurmuş, 2007 Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.

Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*,
Y.3, S.23, 4 Mart 1326 (1910).

Pamuk (Sektör Profil Araştırması), 2003 *Pamuk (Sektör Profil Araştırması)*, Haz.: Hilal Bozkurt, İstanbul Ticaret Odası, 4 Nisan 2003.

Arıkan, 1991 Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğunda İhracı Yasak Mallar, Memnu Meta", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1991, ss.280-306.

İZMİR'DE PAMUK ZİRAATI

İzmir Havza-ı İktisadîsi Dâhilinde Pamuk Yetiştiren Mahaller:

Aydın, Sarayköy, Nazilli, Çöplüce, Akça, Tire, Bayındır, Ödemiş, Söke, Salihli, Kasaba, Manisa, Akhisar, Kırkağaç'tır. Balıkesir, Bergama İskelesi müdüriyet teşkilâtı itibarıyla hâriç bırakılmıştır.

Bu Havzalarda En Ziyâde Makbûl Pamuk Çıkaran Yerler:

Sarayköy, Nazilli, Çöplüce, Akça, Kırkağaç'tır. Kırkağaç'tan sonra Kasaba'nınki de makbûldür. Tire, Bayındır'da en aşağı pamuk çıkar.

Ziraî Vaziyet:

İzmir menâtıkı dâhilinde pamuk ziraatı küçük dönümler üzerinde icra olunur. Her çiftçi diğer ekinleri ve diğer istihsâlâtı arasında arazisinden bir parçasını pamuğa tefrik ve tahsis eder. Bununla beraber miktarı bin dönümden beş bin dönüme kadar "daha fazlası nadiren" büyük çiftçiler tarafından müstakilen ekilen arazi de fazla olmamakla beraber mevcuttur.

Pamuk Ziraatında Makine İstimali [Kullanımı]:

İsimleri ta'dâd edilen [sayılan] sahalar dâhilinde pamuk ziraiyatında ekseriyetle demir veya ağaçtan saban ve pulluk kullanılır. Bununla beraber Nazilli, Akhisar, Manisa havzalarında bu seneden itibaren makineciliğe doğru ehemmiyetli hatveler [adımlar] atıldığı ve ziraiyatta da traktör ve sair fabrikalar mamulâtı [üretimlerinin] istimaline başlandığı meşhuttur [görölmüştür].

Pamuk Envaı [Türleri]:

Hâl-i tabîide pamuk yerli ve Amerikan olmak üzere iki cins üzeredir. Yerli pamuğun diğerinden farkı [,] pamuğun kozasının açılması ve kozadan ayrılmasıdır. Yerli pamuğu ayırmak lâzımdır. Diğer bir farkı da pamuğun çiğitleri [çekirdekleri] üzerinde bir miktar pamuk kalmasındadır.

İzmir Pamuğunun Vasf-ı Mümeyyizi [Ayırıcı Özelliği]:

İzmir pamuğu [,] Adana pamuğundan daha beyaz ve daha makbuldür.

Pamuğun Çiftçi Elinde ve Tarlada İken Malî Esareti:

Gerek büyük mikyasta, gerek küçük mikyasta pamuk ziraatı yapanlar iki muhtelif vaziyet karşısındadırlar. Bunlardan bir kısmı faiz ile vaziyet-i malîyelerinin müsaadesi tespitinde [,] bulabildikleri takdirde [,] bankalardan para alarak ziraata girişirler. Küçük çiftçi de hemen hemen aynı vaziyette karziyyat yolundan yürüyerek [ödünç para alarak] ziraatını yapar.

Hatta İzmir'de mevcut bazı tüccar veya müessesât-ı nesciye'nin [dokuma müesseselerinin] küçük çiftçilere para dağıtarak mahsulü tarlasında iken [,] kendine mâl ettiği vâkidir. Gerçi ziraatın idâmesinde ve çiftçi bankalarının ihtiyaca kâfil olacak [karşılacak] derecede adem-i mevcudiyetine [var olmamasına] binaen bu tarzın faidesi inkâr olunamazsa da, bu hâlin netice-i zarurîyesi olarak çiftçi mesaisinden mütevellit mahsulün mükâfat-ı maddîyesini, kendisini sevindirecek bir derecede bulamamak gibi akıbetine maruz kalır. Bu vaziyette çiftçi; yorgunluğunun icraatını lâyıkıyla iktitâf edemediğinden [çalışmanın sonucunu alamadığından] pamuk ziraatının inkişafâtı ve vüs'âtı [gelişimi ve genişliği] hakkında bir muhabbete sevk etmez.

Ziraat Bankası vâsıtasıyla veyahut ziraî birliklerin teşkiliyle bu hâli tadilde menafi-i umumiye-i iktisadîye mevcuttur. Mıntıkada dönüm hesabıyla pamuğa yapılan masraf pamuğun yetiştirildiği her havzaya göre

tehalüf eylediği gibi pamuğun Amerikan ve yerli pamuk olmasına göre de ayrılır.

Aydın Vilâyeti dâhilinde vesait-i iptidâîye [ilkel araçlar] ile beher [her bir] dönüme on yedi lira masraf, traktörle yapıldığı surette beher dönüm için iki ilâ iki buçuk lira masraf tahmin olunmuştur.

Mıntıkada Dönüm Hesabıyla Pamuk İstihâli:

Aydın'da beher dönümden vasatî [ortalama] olarak yüz elli okka [200 kg.] yaş koza alınır. Vasatî beher 135 kıyyede [175 kg.] 45 kıyye [60 kg.] saf pamuk elde edilir. Yalnız Denizli ve Sarayköy Ovası pamuk ziraatına fevkalâde müsait olduğundan beher dönümden 300-600 kiloya kadar koza istihâl olunur.

Amerikan ve Yerli Pamuklar:

Amerikan tohumu pamuk cinste ve evsaftaki hususiyet itibariyle yerli pamuğuna mütefevvik [üstün gelmekte] ve müreccahtır [tercih edilmektedir].

Amerikan pamuğunun elyafı yerliden daha uzun ve daha beyazdır. Çekirdeği tahminden [?] çırçırdan çıkarken tamamıyla ayrılır. Yerli pamuğun çiğidi üzerinde çıkıktan geçtikten sonra bir miktar pamuk kalır. Yerli pamuğundan 24 numroya kadar iplik çıkar[.] İzmir Amerikan pamuğundan [ise] 30-35 numroya kadar iplik çıkarılabilir.

Amerikan Pamuğunun Mıntıkadaki İstihâl Derecesi:

Amerikan pamuğu İzmir havzasında yetiştirilmekle beraber masraflı olduğu için umum-u istihâle nispetle lâşey mesabesinde [değersizdir]. Bununla beraber tohumların ıslahına doğru mühim müstahsiller arasında ehemmiyetli surette tebdil-i kanaat ve hareket meşuttur. Netice olarak denilebilir ki; pamuk tohumlarının pamuk

ziraatının, fennin gösterdiği kavaid ve esaslar dâhilinde ıslahına lüzum-ı kat'î vardır. Amerikan pamuğunun diğerine nispetle piyasaca daha fazla tutulduğu hâlde rençberi tarafından yetiştirilmemesinin sebebi, âmele nedretidir [azlığıdır]. Çünkü bu cins idrâki [yetiştirme] ânında kozasını açar. Açtığı ânda toplanmazsa yere düşer, yağmur, toprak, haricî müesserât mahsulü berbat kılar. Toplanması ise işçiye muhtaçtır. Tetkikâtımıza göre çiftçi[-nin] bu cins ziraiyatını teksirden içtinaptaki [çoğaltmaktan kaçınmalarındaki] âlet ve gaye, işçi nedretinden başka bir şey değildir.

Yerli pamuğu ise muayyen zamanlarda [,] haftada bir kere toplanabilir. Diğerinde idrâki ânından itibaren mütemadi bir iştigâl safhası devam eder.

İzmir Mıntıkasının Muhtelif Senelerde Pamuk İstihsâli

| Harb-i Umumî'den Evvel | Yunan İşgâli Senelerinde | [1]340 [1924] Senesi | [1]341 [1925] Senesi Muhammen [Tahmin Edilen] Miktarı |
|---|---------------------------------|-----------------------------|--|
| Azamî 40 ilâ 45 bin Asgarî 20 ilâ 35 bin Balya | 1000-5000 | 27,000 | 35 ilâ 45,000 |

Bu Seneki Ziraiyat Miktarı:

Geçen senenin üç mislidir. Müsait havalara maruz kalınmış olsa idi 60,000 balyadan fazla tahmin ediliyordu. Devam eden kurak[-lık] ve poyraz rüzgârlarının vakitsiz devamı[-nın] mahsulü zedelediği söylenmekle beraber bu sene umum rekoltenin [,] geçen senenin iki misli olacağı kanaati mevcuttur.

İzmir mıntıka-i iktisadîyesi dâhilinde pamuk ziraiyatına elverişli sahanın dönüm hesabıyla miktarı mıntıkanın Aydın, Denizli, Manisa Vilâyetlerinde pamuk yetiştirildiğine göre [,] her üç vilâyetin bu sene dönüm hesabıyla ziraiyat sahası ve ekilmeye elverişli olan sahanın dönüm miktarı [,] her havzaya tespitle ayrı ayrı [,] zirde [aşağıda] gösterildiği üzeredir:

| | Pamuk Ziraiyatına Elverişli Arazi | [1]340 Senesi Ziraat Sahası [Dönüm] | [1]341 Sene-i Hazıra Ziraat Sahası |
|----------------|--|--|---|
| Manisa | 1,000,000 | 63,376 | 93,526 |
| Aydın | 333,000 | 72,280 | 137,000 |
| Denizli | 0000 | 20,000 | 27,000 |
| İzmir | 0000 | 80,000 | 120,000 |

Pamuk Müstahsilleri [Yetiştiricileri]:

Yukarıda söylendiği üzere pek müteferrik [dağınık] ve küçük çiftçilerden müteşekkil olduğu için [,] tadat olunmayacak derecede çoktur. Yalnız Söke’de, Nazilli’de daha buna mümâsil [benzeyen] yerlerde oldukça mühim ve her sene aynı ziraiyata muntazaman devam eden çiftçilerden bâzılarının esâmisi ve kudret-i istihsâliyeleri zirdeki cetvelde muharrerdir:

| Kaza ve Karye | Müstahsil Esâmisi | Dönüm Miktarı | Ziraatın Vüsatına Nispetle Derecesi |
|----------------------|--------------------------|--------------------------------|--|
| Nazilli | Suphi Bey | 2000 ilâ 4000 | Birinci Derece |
| Nazilli | Abbas Bey | 1500 ilâ 2000 | Birinci Derece |
| Nazilli | Ali Bey | 1500 ilâ 2000 | Birinci Derece |
| Nazilli | Hüseyin Bey | 2000 ilâ 4000 | Birinci Derece |
| Tire | Hacı Şerifzâde Zihni | Geniş Sahada Ziraiyat Yaparlar | Bunlar Birinci Sınıf Ziraâdir |
| Tire | Sandıkzâde Ahmed | | |

| | | | |
|---------------------------------------|--|-----------|--------------|
| Tire | Hacı Ali Paşazâde Refik | | |
| Tire | Sadık Beyzâde Sami | | |
| Tire | Gülcüzâde Hacı Mehmed ve Halim | | |
| Darmera Çiftliği | Mutasarrıfı Mehmed Ali Numanzâde Mustafa | | |
| Yornaz Çiftliği Müste'ciri [kiracısı] | Rifat Bey | | |
| Teke Karyesi | Hacı Hasan Oğlu Mehmed Bey | | |
| پاوده [Pavda] [?] Karyesi | Hüsnu Efendi | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Bozdoğan | Cemâl Efendi | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Bozdoğan | Hacı Ali Efendi | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Koçarlı | Terzizâde Durmuş Efendi | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Koçarlı | Cihanzâde Mustafa Bey | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Koçarlı | Hüsnu Bey | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Koçarlı | Cihan Bey | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Koçarlı | Şahincizâde Hâfız Mevlüd Efendi | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Koçarlı | Hâfız Tevfik Efendi | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Koçarlı | Hâfız İbrahim Efendi | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Koçarlı | Hacı Hüsnu Bey | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Koçarlı | Bekir Efendi | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Koçarlı | Emin Bey | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Sultanhisar | Mustafa Efendi | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Yenipazar | Nâfia Tesisât Şirketi | 1000-1500 | İkinci Sınıf |

| | | | |
|------|------------------------------|-----------|--------------|
| Söke | Mehmed Ağa | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Söke | Mustafa Efendi | 1000-1500 | İkinci Sınıf |
| Söke | Aydınlı Kâzım Nuri Efendi | 1000-1500 | İkinci Sınıf |

Pamuk Balyaları:

Presten geçmiş İzmir balyaları miktar hesabıyla vasatî [ortalama] 160 kilo itibar edilmekte ise de bu yeknesak [değişmez] bir hâlde değildir. 200 kiloluk balya yapan presler de vardır. Şu hâlde göre preslerin tevhide dahi faide-i câlibdir [faydalı olacaktır]. Balya adedini azaltmak, nakliye ve iş masrafını mümkün olduğu kadar tenkis eylemek neticesini vereceğine göre bütün Türkiye için olmasa dahi her pamuk havzasına göre pamuk balyalarının muayyen miktar-ı vezne [ölçü değerine] tâbi olacak bir şekle konulması fâide-i iktisadîyeyi muciptir.

İzmir’de Pamuk İpliği Müessesâtı:

İzmir’de son sistem olmak üzere iki mensucat fabrikası vardır. Bunlardan biri Sanayi-i Türk Anonim Şirketi’ne ait fabrikadır. Bu fabrika yalnız iplik yapar bez ve kumaş çıkaran kısmı mevcut ise de el-yevm hâl-i atalettedir. Atalete sebep olarak Harb-i Umumî’den sonra işlerinin bozulması ve çıkardıkları mamûlâtın dâhilde sarf edilememesi gösterilmiştir.

Diğeri de Pamuk İmalâtı Anonim Şirketi’ne ait olup dimi [bir çeşit kumaş ve örgü stili] kabilinden bez imâl eder. Her iki müessesenin markası ve nevi’ imalâtı ve senevî istihsalâtı ve kullandıkları pamukların cinsleri âtideki cetvelde gösterilmiştir:

Bu Fabrika İzmir ve Adana Pamukları Kullanır. Cüz’i Miktarda da İplik Fabrikasınca Amerikan Yağı Kullanılır

| Fabrikanın İsmi | İmalâtın Cinsi | Bir Sene-i Kâmile İçinde Yekûnu | Mahallî Sarfı | Sermayedarlar | Müstahdem Amele Adedi | Bir Sene-i Kâmile İçinde İstihlâk Edilen [Harcana n] Pamuk Miktarı |
|------------------------------------|------------------------|---|--|---|------------------------|--|
| Pamuk İmalât ı Türk Anonim Şirketi | Pamuk Mensucat | 2 ilâ 2,5 Milyon Metre | Türkiye | İngiliz, Fransız, İtalyan Tüccarin Tâbiyetli Anonim Şirkettir | 400 | 300 ilâ 350 Bin Kıyye [400-450 Kg.] |
| İzmir Sanayi-i Türk Şirketi | İplik 24 Numroya Kadar | 200,000 Paket Bir [?] Paket 3 ½ Safi Sıklet | Türkiye'nin Her Tarafına Türkiye Hârici Romanya ve Bulgarya'ya | Türk Tâbiyetinde Belçika Sermayeli Bir Şirkettir | 100 Erkek 400 Kadın | Gösterilmemiştir. |

İplik fabrikasından müdüriyete itâ olunan [verilen] malûmata göre iplik fabrikası İtalya, Japon[-ya], Mısır iplikleriyle rekabeti temin ettiğinden sarfiyatın peyderpey tezayüt etmekte [artmakta] olduğu söyleniyor. Türkiye'de Karadeniz Havzası'na, Anadolu'nun şark-ı cenubîsine [güneydoğusuna] ve Romanya, Bulgarya'ya ihracat yaptığının göre bu malûmatın sıhhati mevsuk addolunacağı tabiidir.

Pamuk Yağı:

Pamuğun çekirdeğinden yağ istihsâl eden fabrika İzmir'de iki tanedir. Biri el-yevm işler, diğeri atalettedir. Pamuk yağı mahlût [karışık] yağların tanzim ve tertibinde kullanılır. En çok İstanbul'a ihracat yapılır. Yevmiye beş yüz okka [640 kg.] yağ çıkarılır. Yerli çekirdeğinden %14 ilâ %15 posalı yağı alınır. Amerikan çekirdeğinden yağ istihsâli daha fazladır.

Mısır Cinsi Çekirdek %16 ilâ 18

Amerikan Cinsi Çekirdek %20

Yerli Cins Çekirdek %14 ilâ 15

Fakat gerek yerli ve gerek diğeri cins çekirdeklerden istihsâl olunan yağ ikinci bir tasfiyeye daha tâbi tutulur ki, bu suretle gösterilen yüzde on beş ve yirmi nispeti bir miktar daha tenakus eder [azalır] ve ondan sonra piyasaya çıkar[.] [Bu yağın] kokusu yoktur. Rengi sarı yahut mükemmel tasfiye edilmiş ise beyaza yakın sarı hâlinededir. Ve yağın piyasaya çıkan ikinci tasfiyesi[-ni] müteakip yüzde üç nispette bir zıya' [kayıp] hâsil olur ki, bu yağ teressübâtını [yağ tortulanmalarını] teşkil eder. Bundan da sabun yapılır. Yağ alındıktan sonra fabrikada kalan küspesinden hayvanât yemi yapılır ve ihracat da yapılır. Bu küspe İngiltere, Fransa, İtalya tarafından çekilir.

Pamuk Müessesât-ı Sanaiyye ve Ticariyyesi

| Müessesâtın Nev'i | Müessese Adedi | Türk Adedi | Ecnebi Adedi | Müessesenin Mevkii |
|---|----------------|--------------|--------------------|-----------------------------------|
| Pamuk Bezi [ve] İplik Fabrikaları | 1 1 | Türk Türk | - - | Halkapınar Darağacı'nda |
| Pamuğu Çekirdeğinden Ayıran Müesseseler | 4 2 | Türk - | - Ecnebi Musevî | Kızılçullu, Darağacı Şehir Dâhili |
| Çekirdekten | 1 Faaliyette | Türk | - | Turan'da |

| | | | | |
|-------------------------------|------------|----------------------------------|--------|--------------|
| Yağ Çıkaran Fabrikalar | 1 Atalette | - | Ecnebi | Darağacı'nda |
| Pamuk İhracat Nüveleri | 6 | İkisi Türk Dördü Ecnebidir | | |

Pamuğu Çekirdeğinden Ayıran Fabrikalar

| Müessese Adedi | Sahipleri Esamisi | Çıkrık Amerikan Silindiri Adedi - Bıçaklı | |
|-----------------------|--------------------------------------|--|---|
| 1 | Brajoni Fabrikası [?] | 16 | Bu Altı Müessesenin Senelik Mesai-i İstihsâliyesi [Üretim Kapasitesi] 650 ilâ 950 bin kilodur |
| 2 | Süleyman Şevket Bey İkinci Kordon'da | 6-7 | |
| 3 | Emin Bey Fabrikası | 6-7 | |
| 4 | Menteş Bresin [?] | 11 / 1 | |
| 5 | Darağacı'nda Mahmud Bey Fabrikası | 13 | |
| 6 | Topraktepe'de Levi Fabrikası | 13 | |
| 7 | Kırkağaç'ta İsmail Hakkı Bey | 60 / 6 | |

Bu fabrikalarda beher çıkırıktaki bir amele çalışılır. Her on çıkırığa bir ayakçı verilir. Ayakçılar amelenin onbaşısı makamındadır. Her fabrikada bir pres makinesi vardır. Her pres makinesinde 4 amele çalışır. Presler balya çıkarırlar. Fabrikaların hepsi motorla müteharriktir [çalışır]. Bir çıkırık günde (50-75) okka [65-100 kg.] pamuk ayırabilir. Saate (8) kıyye [10 kg.] düşer. Ameliyede istihsâl miktarı işçinin, ustalığın, makinenin yenilik ve eskiliğine göre değişir. Çiğitli pamuklar teşrin-i sânde gelir bu ayda işe başlanır [ve bu,] hazirana kadar devam eder. Pamuğu ayırma

ameliyesi İzmir'de [görülür;] çıkıık [,] yedi ay devam eder. Bir çıkıık [,] müddet zarfında (10,000 - 15,000) kıyye [13-20 ton] arasında pamuk ayırabilir.

Pamuk ziraat ve ticaretinin inkişafı için ıslahı muktezi hususat:

1 - Pamuk havzalarındaki arazinin irva ve iska ameliyelerinin [sulama işlerinin] fen dairesinde temin ve tesisi.

2 - Amele nedretinin izalesi için bu sahalarda muhacirin iskânının teksif ettirilmesi [yoğunlaştırılması].

3 - Pamuk ziraatıyla, büyük miyasta[ölçüde] pamuk ihracat işini yapan Türk ticaret nüvelerinin pamuk mensucatı dokuyan fabrikaların mesaisi teşvikan devletçe mükâfat usûlünün uhdesi.

4 - Pamuk mensucatı yapan müessesâtın devletçe mümkün olan tashilata mazhar kılınması meselâ: İstihlâk resmine [tüketim vergisine] tâbi olan mensucat-ı katniyenin mükâfatlandırma usûlleriyle istihlâk resminin tahfifi gibi çareler uhdesi.

5 - Amerika pamuğu yetiştiren ve pamuğun cinsen ıslahını temin eden ziraa [çiftçiye] devlet bankalarınca fazla yardımlar temin edilmeli.

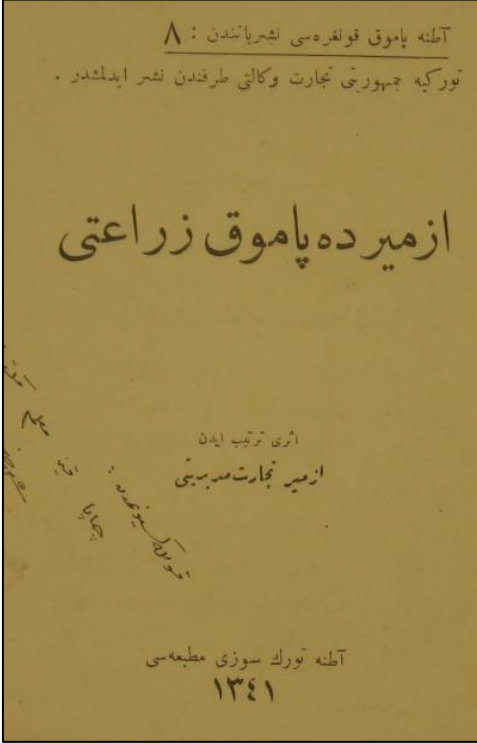
6 - Mıntıkamız dâhilinde Küçük Menderes mecrasının tathiri [temizlenmesi] ile birkaç yüz bin dönüm arazi meydana çıkarılabileceğine göre buna mümasil alâmetten istifade esaslarının tanzimi.

Yine mıntıka dâhilinde Hayas Çiftliği Bataklığı'nın kurutularak meydana gelecek (80) bin araziden istifade olunması. Bu gibi mahallerin büyük şirketlere verilerek anbean istihsâli tezayüt edecek çarelerin temini hakkında işbu rapor bittanzim kongre riyâset-i âliyyesine takdim kılınmıştır.

EKLER

EK - 1

Eserin Kapak Sayfası ve Günümüz Harflerine Aktarımı



Adana Pamuk Kongresi Neşriyatından : 8

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Vekâleti Tarafından Neşredilmiştir.

İZMİR'DE PAMUK ZİRAATI

Eseri Tertip Eden
İzmir Ticaret Müdüriyeti

Adana Türk Sözlü Matbaası
1341